

ЖАНРОВІ ТРАДИЦІЇ АНТИЧНОЇ БІОГРАФІЇ У КИЄВОРУСЬКІЙ АГІОГРАФІЧНІЙ ПРОЗІ

Статтю присвячено дослідженню жанрових особливостей та традицій античної біографії у києворуській агіографічній прозі.

Ключові слова: античність, агіографія, проза києворуського періоду, жанрові традиції, життя, Плутарх.

Епоха античності вміщує в собі великий інформаційний пласт для дослідження подальшого розвитку літератури, культури, формування традицій, написання різних типів творів. У цьому випадку треба зазначити опосередкований вплив античної літератури для формування підґрунтя для написання багатьох творів києворуського періоду, який історики та літературознавці досі продовжують поглиблено вивчати. Антична література є своєрідною точкою початку.

У даному контексті варто зазначити перші спроби написання творів у жанрі біографії. Загалом жанр біографії, як сучасний термін, виник не так давно, але його джерела сягають ще далеких часів античності. Деякі античні твори надихали книжників Київської Русі. Тож можна говорити про вплив античної традиції написання біографії на києворуську агіографічну прозу. У даній роботі буде розглянуто безпосередньо твір Плутарха «Порівняльні життєписи» та витвори києворуської прози, а саме: «Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського» [5] та «Житіє і подвиги преподобного отця нашого Сави Освяченого» [2].

Безумовно, Плутарха можна вважати батьком жанру біографії. Він працював у багатьох галузях, поєднував у собі іпостасі історика, письменника, філософа. Одним із найвидатніших його досягнень є написання славнозвісного твору «Порівняльні життєписи». Вивчення традицій написання вищезгаданого твору допоможе краще зрозуміти його вплив на багато інших праць і не тільки періоду античності.

Літературна спадщина Плутарха є надзвичайно широкою і переважно складається з творів релігійного та філософського змісту. Варто зазначити такі риси його творчості: психологічний аналіз особистості, історичність, реалістичність зображення та ін. Автором було створено особливі канони життєписання, які вказують на наявність біографічної спадщини різних народів та культур.

У свою чергу при вивченні агіографії спектр проблем є досить об'ємним [4]. Адже та невелика частина рукописів, яка зберіглася донині, засвідчує велику популярність життійної літератури у всі попередні століття. Багато науковців досліджували життєвий шлях святого Феодосія і його релігійні постулати. Опосередкований вплив та роль Феодосія на формування такого духовного центру християнської віри як Києво-Печерська Лавра [3].

Ковальчук пише: «З погляду духовного шляху Феодосія, цікава його часова структура цього шляху. З одного боку, ми бачимо “реальний час”, який точно збігається з історичним описом основних подій життя від народження до смерті. Це приводить нас до думки, що життя Феодосія вимірюється не тільки історичним часом (від народження до смерті), а й духовним часом, де основною одиницею є події [3].

Всі ці події можуть утворювати своєрідний духовно-часовий ряд, адже навіть найменша подія життя опосередковано пов'язана з духовним ростом героя за божим задумом. Є декілька духовних центрів, що для Феодосія є надзвичайно важливими деякі науковці розтлумачують символіку образності ідей у творі. Для цього жанру характерно надавати образ доброти і святості, при цьому не описувати занадто індивідуальні якості та тимчасові події.

У своїх працях науковці аналізують тексти агіографічного жанру, виходячи зі спільних та відмінних рис цих текстів у східному та західному християнстві. У західноєвропейській науці під «агіографією» розуміють два явища: комплекс документів, викладених до життя поклонінням святим (практична агіографія), та наукові дослідження цих документів (критична агіографія).

Для порівняння з києворуською оригінальною та перекладною агіографією розглянемо «Порівняльні життєписи» Плутарха. У Плутарха представлені словесні портрети героїв. Кожне життя в його інтерпретації цінне та повчальне. Бачимо, що автор вибудовує біографії на основі чіткої схеми, що містить дані про походження героя, його сім'ю, юнацькі роки, виховання, діяльність, смерть.

Євген Джиджора у своїй праці пише: «Традиційно у середньовічних творах *ars-poetica*, як і «топос скромності», розташовується у вступній частині [1]. Топос скромності автора часто застосовується у текстах. Це – елемент, який характеризує не лише середньовічну літературу. Це загалом своєрідна риторична гра. Порівняємо топос скромності у творі Плутарха та агіографіх.

Топос скромності	
Плутарх	Житіє Феодосія
«В передмові нам випадає тільки просити в читача вибачення, якщо ми не перелічуватимемо всі визначні подвиги цих особистостей» [6, с.163].	«Дякую тобі, Владико мій, Господи Ісусе Христос, що обрав мене, недостойного, оповідати про святих угодників твоїх.» [5].

Далі звернемо увагу на виклад біографії героя, де детально розповідається про походження героїв. Це допомагає краще зрозуміти умови життя та формування характеру майбутнього діяча.

Біографічний блок походження	
Плутарх	Житіє Сави
Фабій Максим: «за переказом, якась німфа або, звичайна тубільна жінка, зійшовшись з Гераклом на березі Тібру, народила сина, Фабія, який дав початок розгалуженому і славносвісному в Римі родові Фібіїв» [6, с.50]. Александр: «Достовірно відомо, що Александр з боку батька виводив свій рід від Карана, нащадка Геракла, а з боку матері Олімпіади – від Неоптолема потомка Еака» [6, с.163–164].	«Батьками Сави блаженного були Іван і Софія, благородні та благочестиві. І коли було хлопчентяті п'ять літ, відійшли батьки до Олександрії на службу царську» [2].

У викладі біографії героя важливу роль займає опис дитячих та юнацьких років. Зазвичай, у цей час можна простежити формування позитивних чи негативних рис героя, визначити, як надалі вони будуть розвиватися та чи будуть впливати на характер персонажа у дорослому віці:

Біографічний блок дитинство та юність		
Плутарх	Житіє Феодосія	Житіє Сави
Перікл: «У молодості Перікл дуже боявся народу. Він-бо своїм зовнішнім виглядом скидався на Пісістрата; його приємний, голос, жвавий і дотепний спосіб розмовляти бентежили літніх людей, настільки він нагадував мову Пісістрата. Перікл боявся стати жертвою ostracism, тому що був багатий, походив із знатного роду, мав друзів серед впливових людей.» [6, с.15]. Фабій Максим: «Спокійний, мовчазний, він дуже обережно брав участь у дитячих іграх, повільно і важко засвоював науки» [6, с.51].	«Маля ж, виростаючи, опікалося батьками своїми, і благодать Божа була з ним, і Дух Святий змолodu вселився у нього» а також: «Так і зробив: почав пекти проскури і продавати, і якщо мав прибуток, віддавав його жебракам. На останні гроші купував Жито, власноручно молов і знову пік проскури. Це так Бог повелів, Щоб чисті проскури приносилися до церкви Божої від непорочного і неоскверненого отрока. І так провів він дванадцять років, а то й більше. Усі ж його однолітки сварилися і докоряли йому, що він так живе, бо ворог навчав їх. Блаженний же з радістю приймав все це, у мовчанні й смиренні» [5].	«Блаженний же отрок в юному віці старий розум мав: бачачи стрий своїх галас і сварки, відмовився від усіх маєтків і пішов у монастир Флавіянів, що був за двадцять стадій від Муталійського села. Приймавши на себе ангельський образ і там живучи, восьмилітній цей навчився скоро Псалтиря та інших Святих Писаній і зростав у добрих ділах, додержуючись чернечого уставу» [2].

Значну роль автор віддає вихованню, описує наставників та вчителів що впливали на молодого діяча. Бачимо це у таких прикладах:

Плутарх	Житіє Сави
Перікл: «Учитель музики Перікла, на думку більшості, був Дамон, тільки Арістотель стверджував, що Перікл учився музики в Піфокліда» [6, с.12]. Приклад: Александр: «Тим то цар запросив до себе найзнаменитішого й найвченішого з грецьких філософів – Арістотеля» [6, с.169].	«До того ж велів віддати його на навчання божественним книгам до священика, як і зробили. І швидко вивчив він усю грамоту, і всі дивувалися з премудрості й розуму дитини і з швидкості її навчання. Про покору і смирення його хто розповість, якими славився в ученні своєму не лише перед вчителями своїми, а й перед всіма, що вчилися з ним?» [2].

У поданих фрагментах можна чітко простежити юнацьке становлення. Тут зроблено акцент на тому, як відбувся один з найважливіших виборів у житті, а саме вибір вчителя або наставника, що в подальшому допоможе знайти істинний шлях та місце у житті. Також варто зазначити важливу роль вчителя у житті юного діяча. Найбільш цікаве місце у біографії займають саме розповіді про діяння та визначні подвиги. Звісно описувати все автор би не зміг. Йому йдеться тільки про найголовніші приклади, які, в цілому, розкривають повну картину подій того часу та становлення героя на тлі історичних подій:

Біографічний блок подвиги та діяння		
Плутарх	Житіє Феодосія	Житіє Сави
Александр: «Коли Александрові принесли скриньку, ціннішого від якої нічого не було знайдено серед коштовностей і речей Дарія, він запитав своїх друзів, яку цінність слід, на їх думку, покласти в цю скриньку. Друзі радили по-різному, тоді він сам сказав, що зберігатиме в ній «Іліаду», і зразу її туди поклав. Це підтверджує багато письменників, які заслуговують довіри. Якщо правдою є те, що повідомляють, посилаючись на Геракліда александрійські вчені, то Гомер був для Александра справді корисним і невідступним супутником у його походах.» [6, с. 189–190]. Перікл: «Але, що найбільше радувало афінян і особливо прикрашало місто та неймовірно дивувало чужинців, і, нарешті, що є доказом того, що минула уславлена велич Греції та її багатство в давнину не вигадка – це побудова величавих храмів. Хоч як дивно, саме за це більше, ніж за всі інші державні починання, вороги ганили та обмовляли Перікла на народних зборах.» [6, с.21].	«Біси заважали виконувати ченцям роботу, але Феодосій допоміг. «З того часу не з'являлися біси на тому місці, не чинили ніяких пакостей через заборону преподобного і молитву». Приклад: «Був він дійсно чоловіком Божим, світилом у всьому світі, осяваючи шлях усім чорноризцям: смиренням, розумом і послуханням та іншими ділами славлячись, працюючи щодня, не даючи ні рукам своїм, ні ногам відпочинку. Ще і в пекарню часто ходив і з пекарями з великою радістю тісто вимішував і хліб випікав. Був він, як говорив раніше, міцний тілом і сильний. Всіх страждущих навчав і зміцнював, утішаючи, щоб ніколи не поступалися справами своїми» [5].	«Коли закінчився четвертий рік перебування Сави Святого в пустелі і проходив він через інші пустельні місця, вийшов на один високий горб, де блаженна цариця Євдокія, дружина царя Теодосія молодшого, корисною наукою насолоджувалася від великого Євтимія. Там Сава, у звичних молитвах провадячи ніч, мав видіння, і побачив ангела Божого пресвітлого, що показував йому долину, де колись тік із Силуама на південь потік; а при долині печера була на схід. І звелів йому ангел в ту вселитися печеру, обіцяючи, що Той, Хто дає їжу звірам і вороненяттям, які Його прикликають, Той має і його в печері тій прогодувати. Коли ж закінчилося видіння і настав день, зійшов Сава з горба того і, Богом наставлений, знайшов печеру, яку у видінні показав йому ангел, і вселився в неї, маючи від народження свого сорок років» [2].

У вищезазначених фрагментах бездоганно та досить поетично описані чудотворні події, які прославляють діячів та допомагають читачу усвідомлювати цінність та унікальність зображених героїв.

І не найоптимістичніша частина будь-якого твору – це смерть героя. Кожна смерть трагічна. І тому біографи описують це по-особливому. Порівняємо:

Біографічний блок смерть		
Плутарх	Житіє Феодосія	Житіє Сави
«Цезар помер на шістдесят шостому році життя, переживши Помпея» [6, с. 296]. «Двадцять восьмого числа під вечір Александра не стало» (внаслідок хвороби) [6, с.236].	«І потому відпустив, назвавши їм день смерті своєї, що «в суботу, коли зійде сонце, душа моя залишить тіло моє» [5].	«І так помер у 5-й день місяця грудня. Проживши всіх років життя свого дев'яносто чотири, перейшов до життя без старости, відправляли його ангели Божі та святі мученики» [2].

Отже, на наявних прикладах, чітко можна простежити, застосовані традиції написання твору у жанрі біографії, з чітким дотриманням усіх канонів життєпису. Це можна охарактеризувати як вплив античної біографістики на киеворуську агіографічну прозу.

Список використаної літератури

1. Джиджора Євген. Ars-poetica в киеворусій гімнографії. Проблеми сучасного літературознавства. 2019. Випуск № 28. С. 11–19.
2. Житіє і подвиги преподобного отця нашого Сави Освяченого. https://www.truechristianity.info/ua/books/saints_ua_04/saints_ua_04_005.php
3. Ковальчук Н. Д. Феномен святості преп. Феодосія Печерського в контексті життя святих. Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник». Випуск 94. С. 179–182.
4. Марінеско В. Ю. Літературна біографія як жанрова модель: особливості еволюції, атрибутивні та модусні ознаки. Наукові праці. Літературознавство. Випуск 181. Том 193. С. 59–63.
5. Нестор. Житіє преподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського. <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr60.htm>
6. Плутарх. «Порівняльні життєписи» Київ: «Стилєт і стилос», 2023–480 с.
7. Сироїд Дарія. Димитрій Туплало і Петро Скарга крізь призму життя Сави Освяченого. Українське літературознавство. 2013. Випуск 77. С. 307–314.
8. Шевців Галина. Жанрово-стильові особливості європейського античного автобіографічного дискурсу. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Випуск 47. Том 4. С. 147–152.